

SZIRÉNHANGOK A JÖVŐBŐL

SZABÓ ISTVÁN¹

Összefoglalás

A XX. századvégi társadalmi – gazdasági változások felemás eredményt hoztak a felsőoktatásban Magyarországon. Jelentősen változott az oktatás finanszírozása, bevezetésre került a hallgatók képzésének költségtérítési rendszere, felsőoktatás képzési struktúrája több szintre tagozódott, a felsőoktatási intézmények és a fenntartók száma bővült, a hallgatók száma, összetétele jelentősen változott. A bekövetkezett számottevő változás ellenére sem mondható el, hogy az elmúlt negyedszázadban megnyugtatóan rendeződött volna a hazai felsőoktatás helyzete. A meghozott intézkedések nem eredményezték a felsőoktatás hosszú távú stabilitását, mert még napjainkban is történnek olyan intézkedések, amelyek a felsőoktatás alapjait érintik. Az előadás a feladatok összetettségére hívja fel a figyelmet.

Kulcsszavak

felsőoktatás, hallgatói létszámok, intézményi struktúra

Summary

The socio-economic changes raised an ambiguous situation in Hungary's higher education at the end of the 20th century. Education's financing has been transformed considerably, refunding system of expenses for students has been introduced, learning structure divided into sections, the number of training units as well as their maintainers increased and the composition of students changed also sharply. Despite these facts – considering the past quarter of the century – situation and position of higher education did not become settled satisfyingly. Measurements have not been resulted in a long-term stability – since even nowadays there are lots of steps influencing the basics of higher education in Hungary. This presentation calls the attention to complexity of the problem and tasks.

Keywords

higher education, institutional structure, number of students

¹egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság és Élelmiszertudományi Kar; e-mail: szabo.istvan@sze.hu

Bevezetés

A magyar felsőoktatás intézményi struktúrája, működési rendje, hallgatói összetétele jelentősen változott az ezredforduló időszakában. Azonban az eddig megtett intézkedések nem hozták meg a kívánt eredményt, pedig az elmúlt időszakban jelentős változások történtek a hazai felsőoktatásban. A negyedszázada tartó felsőoktatást érintő intézkedéssorozat felemás eredményt hozott, függetlenül attól, hogy a változások érintették az intézményt fenntartók számát, összetételét, a felsőoktatási intézmények számát, az oktatási szinteket, és nem utolsósorban a felsőoktatásban foglalkoztatottak számát, összetételét és a hallgatók számát.

A meghozott erőfeszítések nem igazolták vissza a döntést hozók elvárásait annak ellenére, hogy a jobbitó változtatás szándékához nem férhet kétség. Azonban a jelenleg is zajló átalakulás folyamata megerősíti a résztvevőt abban a hitében, hogy a jelenleg működő felsőoktatási rendszer nem képezi a stabil, hosszú távon sikeresen működő felsőoktatás erős fundamentumát, amely képes diplomás emberek tradicionális képzésére. Függetlenül attól, hogy látványos részeredmények tanúi vagyunk.

Az előadás arra vállalkozik, hogy a rendelkezésre álló statisztikai idősorok elemzésével felhívja a figyelmet azokra a kitérési pontokra, amelyek lehetőséget biztosíthatnak a jelenlegi nem teljesen letisztult folyamatok rendezésére. Ennek érdekében a tanulmány sorra veszi azokat a leginkább meghatározó tényezőket és a tényezőkben bekövetkezett időrendi változásokat, amelyek képesek befolyásolni a felsőoktatás jelenlegi és jövőbeli helyzetét, pontosan a társadalom fejlődését alapjaiban befolyásoló innováció, kreativitás esélyének növelése érdekében. Nem férhet kétség annak igazolásához, hogy a felsőoktatás társadalomban betöltött szerepe közvetlenül nem jelenti az innováció kiterjesztését és sikerét, csupán a sikeres innováció esélye nő meg, mert a felsőfokú képzés csak egy szűk szelete érintett az újszerű megoldások keresésében. Végezetül az elemzés esszenciája jelenik meg következtetések formájában.

A hazai felsőoktatás a számok tükrében

Az 1. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy az elmúlt évtizedekben jelentős változás következett be a hazai felsőoktatás feltétel rendszerében, mivel az intézmények és a működő karok számának trendje fordított irányú, az intézmények száma hektikusan ugyan, de csökkenő tendenciájú, de az általuk működtetett karok számánál jelentős (több mint 75%-os) emelkedés állapítható meg.

1. táblázat Intézmények, karok, hallgatói és oktatói létszám a hazai felsőoktatásban 1990 és 2012 között

Év	Intézmény	Karok	Hallgatók	Oktatók
	darab		ezer fő	
1990	77	117	102	17,3
1995	90	138	180	18,1
2000	62	155	327	22,8
2005	71	172	424	23,2
2010	69	184	361	21,4
2012	66	181	338	20,5

Forrás: KSH

Az egy karra jutó hallgatói létszám a vizsgálat ideje alatt 871 főről 1 652 főre (90%-kal) nőtt, de még ennél is nagyobb az egy oktatóra eső hallgatói növekedés fajlagos mértéke. Az egy egyetemi oktatóra jutó átlagos hallgatói létszám 5,8 főről 14,6 főre (151%-kal)

változott az időszakban. A vizsgált időszak determináns összefüggése, hogy a 2005. év körüli időszak forduló pontot jelentett az intézmények számának, a hallgatói létszám és az oktatóra jutó hallgatók fajlagos értékének alakulásban, ugyanis a 2005-ig a kimutatott érték nő, majd fokozatosan csökken.

A 2012. évben foglalkoztatott egyetemi oktatók közül 2,8 ezer fő egyetemi tanár, ennek kétszerese egyetemi docens, 4,3 ezer fő egyetemi adjunktus. Azonban a tanársegéd és az egyéb oktató száma az egyetemi tanár számához közel eső létszám. Talán nem közömbös az az adat sem, hogy az egyetemeken foglalkoztatottak száma a teljes foglalkoztatottak csupán öt ezreléke.

A felsőfokú képzés hallgatói

Az előző fejezetben a 2005. év kiemelt évként szerepel a hallgatói létszám alakulásában. Azonban, ha a hallgatói összlétszám összetételét vizsgáljuk, akkor már egy kissé összetettebb kép bontakozik ki, mivel az összetétel változásában egyéb tényezők is jelentős szerepet játszanak.

A 2. táblázat idősorából megállapítható, hogy az első évfolyam hallgatói létszáma 2010. évig folyamatosan nő, de ettől az időponttól radikális csökkenés állapítható meg. A lényeges változás mögött szintén komplex jelenségek állnak, amelyből csupán kettő tényezőt lehet vizsgálni a rendelkezésre álló adatsorok alapján.

2. táblázat A felsőfokú alap és mesterképzésben résztvevők száma 1990 és 2015 között

Év	Hallgatók össze- sen	Első évfolyam (nappali) száma (ezer fő)	
			Külföldi diákok (nappali)
1990	102	22,6	3,3
1995	179	42,4	6,3
2000	295	52,6	7,7
2005	380	61,9	10,1
2010	318	68,7	15,1
2012	299	67,0	17,2
2015	259	43,0	23,0

Forrás: KSH

Az első tapasztalt jelenség, hogy a beiratkozott hallgatók között jelentősen nő a külföldi hallgatók száma. Míg a hallgatók összlétszáma csupán durván kétszeresére nőtt a vizsgált időszakban, addig a külföldi diákok száma hétszeresére változott. A hallgatói összetételben a külföldiek irányában elmozduló arány, főként a jelenség tartós tendenciája a felsőoktatás oktatói állományában alapvető változást generál, mivel értelemszerűen megnő az idegen nyelven beszélő oktatók száma, ami a felsőoktatás alkalmazkodó képességének meghatározó tényezője lehet.

Azonban az arányváltozás hosszú távú determinációját célszerű fölöttébb gondosan kezelni, mivel a most alakuló jelenségek mögött nagy valószínűséggel nem természetes társadalmi folyamatok, hanem rövidtávon gerjesztett partikuláris érdekérvényesítés áll. Ebből következik, hogy mindaddig fennmarad a külföldi hallgatók számának növekvő tendenciája, míg a részérdek hatékonyan érvényesül. Nem lenne szerencsés, ha a felsőoktatás átalakításának folyamatában determináns szerepet kapna egy bizonytalan – kockázatoktól sem mentes – tényező, függetlenül attól, hogy az oktatók aktivizálására egy kiváló lehetőség.

A felsőoktatás tényleges teljesítménye

A második lényeges kérdés a felsőoktatás stabilitásának hallgatói oldalról történő megerősítése. A 3. táblázat adatai ebben a vonatkozásban lehangolók, mégpedig két oldalról is. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy jelenleg az általános iskolát befejező diáklétszám csökkenésének mértéke eltér a felsőoktatásba felvett hallgatói létszám alakulásának mértékétől.

A 3. táblázat adataiból megállapítható, hogy a 2005. évhez viszonyított általános iskolát végzett diákok száma 25%-kal mérséklődött, a felsőoktatásba felvett diákok 15%-os mérséklődése mellett, vagyis a láthatatlan demográfiai ollózáródással célszerű számolni.

3. táblázat Oktatási szintet befejező diákok száma 1990 és 2015 között

Év	Általánost befejező	Szakvizsgát tett	Érettségit tett	Oklevelet szerzett
	hallgatók száma (ezer fő)			
1990	173	61	68	24
1995	128	67	84	26
2000	122	–	89	47
2005	120	63	89	57
2010	107	73	87	53
2012	95	38	76	54
2015	92	49	72	56

Forrás: KSH

Míg az egyetemi oklevelet szerzett hallgatók száma az elmúlt tíz évben évi ötvenezer fő fölött mozog, alig meghaladva egy-két ezerrel ezt a számot, addig az általános iskolát végző diákok száma jelentősen, pontosan egynegyeddel csökkent. A tapasztalt jelenség valószínűsíti, hogy a tendencia folytatásának következtében beszűkül az itthoni felsőoktatás hazai utánpótlás bázisa, ami szintén felveti a hazai felsőoktatás strukturális változásának szükségességét. A felvetésre adható válaszok sokszínűek, de akár felszíniek is lehetnek.

Azonban a hosszú távon sikert hozó válaszok megfogalmazása alapos elemzést és szakmailag megalapozott tudományos kutatást igényel, melyből célszerű kiszűrni a partikuláris érdekek megjelenését és azok romboló hatását.

A felsőoktatás intézményei fenntartóinak változása

A 4. táblázat az intézményfenntartók összetételének változásáról figyelemreméltó időszakot tartalmaz, mivel a jelenleg érvényes jogszabály az intézményfenntartók körét pontosan behatárolja. Nyilvánvaló, hogy minden állam, annak kormánya szabályozza és megjelöli azt a fenntartói jogosítványokkal rendelkező intézményi kört, akiben megbízik, akit alkalmasnak tart a felsőoktatási intézmények stratégiai és operatív működtetésére.

Ebben a vonatkozásban nem lehetnek kiskapuk, oldal irányú elhajlások és álmegoldások, mivel a fiatal diákokkal, egyetemi hallgatókkal szemben támasztott követelmény és a hallgatói jogviszonyból származó jogosultság, előny nem változhat rövidtávon. A hazai gyakorlatban a fenntartók összetételében jelentős változás történt az elmúlt negyedszázad alatt. A 4. táblázat adatai is a 2000. évben kialakult változásra hívják fel a figyelmet. Megállapítható, hogy a 2000. évig az állami felsőfokú intézmények száma felére csökkent a kutatás kezdő időpontjához képest.

Ettől az időponttól kezdve az állami kezelésben lévő intézmények száma alig csökkent harminc alá. Az egyházi fenntartású felsőoktatási intézmények száma a kezdeti öt év alatt megháromszorozódott, majd beállt a huszonöt intézmény szintre. A magán intézmények szá-

ma 2005. évre érte el a tizennégy intézményt, azóta alig változott. Az egyházi és a magánkezelésű felsőoktatási intézmények együttes száma jóval meghaladja az állami kezelésűekét, mivel a hatvanhat felsőoktatási intézményből harmincnnyolc, az összes intézmény 58%-a egyházi, illetve magánkezelésben van.

4. táblázat Felsőoktatási intézmények, a hallgatók száma és aránya fenntartók szerint 1990 és 2012 között

Év	Állami		Egyházi		Magán		Összesen	
	Intézmény db	Hallgató részaránya %	Intézmény db	Hallgató részaránya %	Intézmény db	Hallgató részaránya %	Intézmény db	Hallgató ezer fő
1990	66	99,3	10	0,5	1	0,2	77	108,4
1995	58	90,7	28	4,6	4	4,6	90	195,6
2000	30	86,8	26	5,4	6	7,8	62	327,3
2005	31	86,5	26	5,7	14	7,8	71	424,2
2010	29	87,0	26	5,7	14	7,3	69	361,3
2012	28	87,2	25	6,2	13	6,6	66	338,5

Forrás: KSH

A különböző fenntartású intézményekben tanuló hallgatók száma, azok összes hallgatóhoz viszonyított összetétele viszonylagos stabilitást mutat, azonban kitűnik az intézményi és a hallgatói viszonyszámok jelentős eltérése. A 4. táblázat adataiból megállapítható, hogy az állami intézmények az összes felsőoktatási intézményből mennyiségben csupán 42%-ban részesülnek, addig az ott tanuló hallgatói létszamarány meghaladja a 87%-ot az összes egyetemi hallgató viszonylatában. Szemléletes példa a relevanciák jelentős eltérésére, míg a 28 db állami fenntartású felsőoktatási intézményre jut az egyetemi hallgatószám több mint 87%-a, addig alig kevesebb (25 db) egyházira csupán alig több mint 6%, a 13 db magán intézményre az egyetemi hallgatók 6,6%-a jut. A mindenki által elérhető adatok is komoly ellenmondásokat sugallnak, ami szintén az alapos elemzés igényét veti fel.

Összegzés

A kutatás nem vállalkozhatott az elérhető adatok korlátja miatt sem részletes, minden tényezőt feltáró elemzésre, de a bemutatott összefüggések megalapozhatják az alábbi következtetéseket.

- A középiskolások determinált korhatár diákszámával által megszabott korlát jelentősen keményedik, mivel a csökkenő tizenévesek korosztálya a felsőoktatás hallgatói igényét nem képes kielégíteni, nem beszélve a kompetitív árugazdaság növekvő munkaerő igényéről.
- Az állami kezelésben lévő felsőoktatási intézmények hallgatói létszáma, részaránya folyamatosan mérséklődik, amit a felsőoktatásban résztvevő külföldi hallgatók száma fokozatos bővülése követ.
- A kialakult tendencia felveti az intézményi struktúra változtatásának szükségességét, legjobb belátás szerint is az időtényező figyelembevétele kevésbé alkalmas a megfelelő problémakezelésre.
- Nem kerülhető meg a felsőoktatás felvételi követelményének feszegetése, amit az oktatói magatartás célra orientált oktatói tevékenysége egészít ki.

A tanulmányhoz felhasznált, de nem hivatkozott irodalom

- Ailer P., Rigó R. (2016) Mostanában megtanultunk álmodni a jövőről. *Forrás*, 7–8. 108–123. o.
- Allport, G. W. (1997) *A személyiség alakulása*. Kairosz
- B. Gelencsér K. (2010) *A tudás, a megismerés és a társas megélés öröme*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Balázs K. (2015) „Egy marék fiatal zseni” és egy hitehagyott nemzedék. *Helikon*, 4. 506–513. o.
- De Bono, E. (2011) *Nem minden fekete vagy fehér*. HVG. Kiadó Zrt. Budapest
- Győri L. (2016) Egy szövegszabász snittjei. *Forrás*, 10. 9–17. o.
- Lenstyák J. (2016) A magyar bibliafordítás jövőjéről. *Fórum*, 10.
- Maróti A. (2010) *Nemzetközi összehasonlító felsőoktatás*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Rogers, C. R., Freiberg, H. J. (2007) *A tanulás szabadsága*. EDGE 2000 Kiadó Kft., Budapest